

TAMÁS VERONIKA

VÁLLALKOZÓI ÉRDEKCSOPORTOK SZEREPE AZ ÖNKORMÁNYZATOKBAN ÉS A VÁLASZTÁSOKON

I. BEVEZETÉS

A helyi társadalmi elitben a rendszerváltás után új csoport jelent meg: a vállalkozók rétege. A vállalkozói szférát alapvetően a sokszínűség jellemzi: voltak, akik korábban is a gazdaság elitjébe tartoztak, s voltak, akik csak a kilencvenes évek elején emelkedtek föl; különböznek a vállalkozók gazdasági erejüket, befolyásukat nézve is, hiszen ez a csoport éppúgy magában foglalja a kis fodrászüzletet vezető vállalkozót, mint a több céggel, részvényekkel és kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező üzletembert. Számos vállalkozó azonban úgy vélte, léteznek olyan közös érdekek, amelyek mentén egységesen léphetnének föl: megjelentek azok a vállalkozói szervezetek, melyek a későbbiekben egyre jelentősebb szerephez jutottak az önkormányzatokban, sőt maguk is kísérletet tettek a helyi politikai hatalom megszerzésére az önkormányzati választásokon való részvétel révén.

Dolgozatomban a vállalkozói érdekcsoportok önkormányzatokban betöltött szerepét vizsgálom meg, illetve azt, hogyan, milyen eszközökkel igyekeznek érdekeiket érvényesíteni, befolyásolni a politikai döntéseket – különös tekintettel az önkormányzati választásokon való részvételükre.¹ Elsőként a

¹ Dolgozatomban, illetve az empirikus anyag feldolgozása során kizárólag az ipari, illetve a szolgáltató szektor vállalkozó csoportjait vizsgáltam, a mezőgazdasági szerveződésekét nem. A helyi politikában szintén jelentős szerepet betöltő korábbi MGTSZ-ek, gazdakörök és egyéb mezőgazdasági szerveződések vizsgálata egy másik kutatás tárgya lehet.

vállalkozói csoportok formáit, célkitűzéseit mutatom be, majd ezen szervezetek érdekérvényesítő tevékenységét – annak közvetlen és közvetett formáit. Az érdekek közvetlen érvényre juttatásának sajátos eszközét, az önkormányzati választásokon való részvételt az 1998-as, illetve a 2002-es önkormányzati választás adatai alapján mutatom be.² Végül szót ejtek az önkormányzatok vállalkozókkal kapcsolatos attitűdjéről: a vállalkozói igények és konfliktusok kezelésének módozatairól, a vállalkozói támogatás biztosításának főbb eszközeiről.

I. A POLITIKA ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI HELYI SZINTEN

A társadalom működésében alapvető szerepe van mind a gazdasági, mind a politikai rendszernek. E kettő természetesen nem egymástól függetlenül működik, ám alapvetően eltérő racionalitás vezérli tevékenységüket: a gazdaság elsősorban a rentabilitás, a profitabilitás szempontjait helyezi előtérbe, míg a politika célja a „közjó” megvalósítása, ami a modern, pártelvű demokráciában a szavazatmaximalizálásra való törekvésben jut kifejeződésre. A két szféra között mindazonáltal számos kapcsolódás, áthatás jön létre működésük során. A gazdaság alapvetően meghatározza a politika lehetségszféráját, míg ugyanakkor a politika szabályozó, irányító tevékenysége révén maga is alakítja a gazdaság mozgásterét. A kettő közül bizonyos időszakokban az egyik, máskor a másik a domináns, s a közöttük lévő közvetlen vagy közvetett kapcsolatok jellege is eltérően alakul.³ A két szféra együttműködése ugyanakkor kölcsönös előnyökkel járhat. Noha mindkét szféra összefüggő rendszer, amely elválaszthatatlan a környezettől, amelyben működik, mégis beszélhetünk „helyi gazdaságról”, illetve „helyi politikáról”, melyek viszonya a fentieknek megfelelően alakul.

Magyarországon a rendszerváltás során jelentős átalakuláson ment keresztül a helyi gazdaság és politika kapcsolata. A szocializmus időszakában – annak gazdasági modelljéből következően – a két szféra viszonya sajátos jellemzőkkel rendelkezett:

- a gazdasági és a politikai elit összefonódottsága: párttagság, szociológiai jellemzők révén;
- a gazdaság működését, termelési viszonyait a politika határozta meg: különösen a politika számára csökkentek a gazdaság bizonytalansági

² Az empirikus adatok összegyűjtésében és feldolgozásában Mokos Béla, az MTA PTI munkatársa nyújtott segítséget.

³ A politika és a gazdaság kapcsolódásának modelljeiről lásd: Bihari Mihály - Pokol Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. p. 37-44.

- „faktorai”;
- a gazdasági szféra a tervutasításos gazdálkodásból eredően jelentős befolyással bírt a helyi hatalomra: az egyes ágazatok érdekcsoportjai a központi kormányzatban is kiépítették érdekérvényesítő mechanizmusait, s a helyi vezetés sokszor innen remélhetett forrásokat;
 - ugyanakkor jelen volt egyfajta érdekazonosság is a központi, illetve a megyei hatalommal, más településekkel és ágazatokkal szemben, különösen az újraelosztásból való részesedés, a plusz erőforrások megszerzése tekintetében.

A rendszerváltás során lejátszódott gazdasági modellváltás, illetve a helyi hatalom átalakulása, az önkormányzati rendszerre való áttérés nagy mértékben megváltoztatta a helyi gazdaságot, de a lokális politikai szférát is. Ebből következően a kettő kapcsolata is átalakult:

- a helyi elit a privatizáció, illetve az önkormányzati választások révén, átalakuláson ment keresztül – ennek mértéke vita tárgyát képezi, ám az mindenestre leszögezhető, hogy új erők is kerültek be a helyi elitbe, megváltoztatva annak szerkezetét;
- a kilencvenes évek elejének gazdasági átalakulása, illetve az azzal járó válság megszüntette a gazdaság kiszámíthatóságát, s bizonytalanságot eredményezett, sokszor az összeomlás szélére sodorva a településeket;
- a tervutasításos gazdaság megszüntetése révén a helyi politika befolyása a gazdaság működésére minimálisra szűkült;
- a gazdaság válsága az életben maradt gazdasági tényezők számára még nagyobb hatalmat teremtett az egyre kiszolgáltatottabb településekkel szemben;
- a központtal szemben megmaradt az érdekazonosság a helyi gazdaság és politika között, ám az érdekérvényesítési, befolyásolási csatornák átalakultak.

A helyi politikai és gazdasági elit közötti viszony természetesen változásokon ment át a kilencvenes évek eleje óta. A kezdeti időszakot az „egymás mellett élés (az elit – ezen belül főként az értelmiség – egy részének a település közéletéből való visszahúzódása), rosszabb esetben a bizalmatlanságot, a félelmet sem nélkülöző ellenségeskedés jellemezte”⁴. Azzal párhuzamosan azonban, ahogy egyre inkább nyilvánvalóvá vált a kölcsönös egymásrautaltság, az együttműködés szükségessége, a gazdasági elit és a helyi önkormányzatok kapcsolata is átalakult: „összességében megállapítható, hogy az elit, a vállalkozói réteg szövevényes, érdekeltégi kapcsolatokon alapuló, de azokat legalábbis nem nélkülöző belső, egymással is

⁴ Csefkó Ferenc: A központi kormányzat és az önkormányzatok viszonya. p. 40.

konkuráló hatalmi csoportokat alkotva (és egymással is érdekkonfrontációban) mind erőteljesebb szerepet töltenek be (most már a nyilvánosság előtt is) a helyi közéletben, a közügy-közérdek (nekik is tetsző) megfogalmazásában, ilyen tartalmú önkormányzati döntések kialakításában.”⁵

2. KÖLCSÖNÖS IGÉNYEK

Mindkét szféra rendelkezik olyan sajátos igényekkel, melyek meghatározzák a másikkal való viszonyát, s egyben kijelölik azt a mozgásteret, melyben ezt a viszonyt alakítják. A gazdasági szféra felől általában a következő „igények” érkezik a helyi politikusok felé:

- kedvező gazdasági környezet biztosítása a helyi vállalkozások számára (alacsony iparűzési adó, enyhe környezetvédelmi szabályok stb.);
- a jelentős bevételekkel kecsegtető önkormányzati beruházások megvalósításából való részesedés;
- a gazdaság változásaival, profitszemponturn változtatásaival szembeni tolerancia (pl. létszámleépítések, új technológiák kipróbálása stb.);
- politikai támogatás biztosítása a gazdasági szereplők lobbytevékenysége során;
- a gazdasági elit számára pozíciók biztosítása.

A politikai szféra legfontosabb igényei, törekvései a gazdaság szférája felé:

- a település gazdasági működőképessége fennmaradásának biztosítása (ne költözzön el, illetve szűnjön meg az adott vállalkozás);
- a település támogatása „extra” anyagiakkal (útépítés, közművek, sportklubok, alapítványok stb.);
- a politikai elit számára anyagi támogatás – például kampány során –, kedvezmények biztosítása stb.

Mint látható, mind az önkormányzatok, mind a helyi vállalkozók rendelkeznek olyan igényekkel, melyek kölcsönös teljesítése révén gyümölcsöző együttműködés alakulhat ki a helyi eliten belül. Ugyanakkor vannak olyan területek is, melyekben alapvetően ellenérdekelt a települési önkormányzat, illetve a helyi vállalkozók rétege. Az, hogy melyik szféra rendelkezik nagyobb érdekérvényesítő erővel (azaz melyik tudja a másikkal szemben igényeit érvényesíteni) számos tényezőtől függ. Ilyen a település kiszolgáltatottságának mértéke, a helyi vállalkozók összefogásra való képességének mértéke, illetve más szervezetek befolyásoló képességének mértéke. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ha nincsenek más, nagy jelentőséggel bíró csoportok egy gazdaságilag nehéz helyzetben lévő településen, ám a néhány jól működő helyi vállalat vezetői között erős az összefogás,

⁵ Csefkó Ferenc: A központi kormányzat és az önkormányzatok viszonya. p. 41.

akkor az önkormányzatnak igen kisesélye van arra, hogy más szempontokat érvényesítsen gazdaságpolitikája kialakításakor: a helyi vezetés a vállalkozók irányítása alá kerül. Viszont, amennyiben a vállalkozók akár a település jobb gazdasági, infrastrukturális helyzete, akár más, erős befolyásoló képességgel rendelkező csoportok jelenléte miatt nem tudnak ilyen érdekérvényesítő képességre szert tenni, általában maguk is szövetségre lépnek: vállalkozói klubokat, egyesületeket hoznak létre. Amennyiben azonban a vállalkozók között széthúzás van, az önkormányzatnak jó esélye van arra, hogy az „oszd meg és uralkodj” elve alapján kihasználja ezt a megosztottságot – azzal a kockázattal ugyanakkor, hogy ennek a település gazdasága ihatja meg a levét.

II. A VÁLLALKOZÓI ÉRDEKCSOPORTOK

I. A VÁLLALKOZÓI ÉRDEKCSOPORTOK KIALAKULÁSA

A vállalkozói érdekcsoportok kialakulásának folyamata nem közvetlenül a rendszerváltás, a kapitalista gazdasági rendszerre való áttérés után indult meg, hanem valamivel később. Ennek egyik oka, hogy a privatizáció folyamatában igen erős volt az ellenérdekelttség a vállalkozók között, a másik, hogy a kiforratlan önkormányzati (és nagy-) politikában még nem volt nyilvánvaló a gazdasági szereplők együttműködésének szükségessége.

A rendszerváltás előtti időszakban nem engedélyezték az ilyen jellegű szervezetek létrehozását, 1989 után azonban létrehozásuk lehetségessé vált. A vállalkozói szövetségek létrehozásának legfontosabb motivációja kétségkívül az a meggyőződés volt, hogy a sikeres gazdasági tevékenységhez nélkülözhetetlen a politikai hatalommal való jó viszony. Ennek az attitűdnek a gyökerei nemcsak a szocializmus időszakából, hanem jóval korábbról is eredeztethetők, hiszen a kelet-közép-európai régióban, annak periférikus helyzete és történelmi okokból fakadó elmaradottsága miatt, mindig is nagy szerephez jutottak az állam paternalisztikus ténykedései a társadalom, a kultúra, és természetesen a gazdaság fejlesztésében, működésének – különösen az angolszász országoknál – nagyobb mértékű szabályozásában.

A kialakuló vállalkozói érdekcsoportok elsődleges célja a politika – számukra kedvező – befolyásolása volt. Nem határozható meg pontosan, hogy hány vállalkozói szövetség jött létre napjainkig, különösen, hogy elsősorban helyi jellegű szervezetekről beszélünk. Egy 1993-as, OECD számára készült jelentés körülbelül 3000-re becsülte számukat Magyarországon.⁶ Ez magában foglalja mind a helyi, mind a területi, mind pedig az országos szervezeteket, továbbá az ipari és kereskedelmi kamarákat is. Kérdés, hogy az azóta eltelt

⁶ Szalai Miklós (ism.): Vállalkozói szövetségek a piacgazdaságra való átmenet országában

10 évben mennyire változott ez a szám: egy részük valószínűleg elhalt a kezdeti lelkesedés elmúltával, míg mások országos jelentőségű szervezetté váltak (például a VOSZ, a Vállalkozók Országos Szövetsége), továbbá újak is létrejöhetnek.

Az első időszakban, a kilencvenes évek elején mikroszinten viszonylag kevés vállalkozói szervezet alakult. Ennek oka abban keresendő, hogy ekkor a privatizáció, az állami vagyon „újraelosztása”, a kárpótlási jegyek körül folytatott küzdelemben a vállalkozók között nem jöhetett létre együttműködés, hiszen alapvetően egymás vetélytársai voltak. A másik ok, hogy ebben az időszakban a hirtelen jött szabadság révén beindult „vállalkozási dömping” óriási számú új vállalkozást hívott életre, melyek közül aztán számos el is halt, átalakult. A vállalkozók előtt még nem kristályosodott ki, kivel érdemes összefogni az esetlegesen fel is ismert közös érdek véghézvittele céljából.

Ebben az időszakban elsősorban a nagyobb, makroszintű munkáltatói szervezetek létrejötte, illetve újjáalakulása jellemző: az 1989-es egyesülési törvény alapján egyfelől átalakultak a korábbi szervezetek, másfelől pluralizálódás indult meg: új szervezetek jöttek létre. A kommunista rendszerben is létező, a rendszerváltás során átalakult szervezetek például az IPOSZ (Ipartestületek Országos Szövetsége), a KISOSZ (Kereskedők és Vendéglátók Országos Érdekképviseleti Szövetsége) vagy az OKISZ (Ipari Szövetkezetek Országos Tanácsa; átalakult Magyar Ipari Szövetséggé). *„Ezek közös jellemzője és egyben legfontosabb erőforrása a területi alapon való kiterjedt szervezeti rendszer és a magas szervezethez (...) a széles regionális és szakmai szövetségi háttér következtében sokrétű helyi és szakmai kapcsolatrendszerrel, és ennek következtében jelentős érdekérvényesítési lehetőséggel bírnak. Beépültek a helyi politikába: képviselőik több helyen mandátumhoz jutottak az önkormányzati képviselőtestületekben és azok szakszervezeteiben.”* Az újonnan létrejött szervezetek közül ki kell emelni az MGYOSZ-t (Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége), illetve a VOSZ-t (Vállalkozók Országos Szövetsége), melyek vezetői pártpolitikai kapcsolatokat is kiépítettek, sőt maguk is országgyűlési képviselők voltak.

A második szakasz kezdetének az első szabadon választott országgyűlés ciklusának végét tekinthetjük, amikor lényegesen nagyobb számban kezdtek megjelenni a vállalkozói szervezetek. Létrejöttük indoka elsősorban az volt, hogy általában véve elégedetlenek voltak a kormányzati gazdaságpolitikával. Ez motiválta például a VOSZ párttá alakulását (Vállalkozók Pártja). A privatizáció körüli harcok lezárulása, az önkormányzati, helyi politikai szabályok megszilárdulása segítette elő ezt a folyamatot. Ekkorra egyrészt

⁷ Körösnéyi András: A magyar politikai rendszer. p. 172.

felismerhetővé váltak a közös érdekek, másrészt kikristályosodtak azok a keretek, ahol a vállalkozói érdekérvényesítésre szükség és lehetőség volt. A helyi vállalkozói szervezetek megjelenését az is indokolta, hogy a gazdasági átalakulás befejeztével számos válságövezetben (pl. Észak-Magyarország) csak az összefogás révén voltak képesek fennmaradni a vállalkozások.

Számos országos szintű vállalkozói szervezet ebben az időszakban nyerte el ma is ismert formáját: a Magyar Gazdasági Kamarából, többszöri átalakulás után, Magyar Munkaadói Szövetség jött létre 1994-ben.

A vállalkozói szövetségek létrejöttének harmadik hulláma a kilencvenes évek végére tehető. A szövetkezés egyik motivációja ebben az időszakban az európai uniós csatlakozás kapcsán felmerült regionális politika megjelenése, a területfejlesztés előtérbe kerülése. Ebben az időszakban jelentek meg az olyan, nagyobb területen működő, regionális, ill. megyei vállalkozói összefogások, melyek célja az érdekképviselés mellett a területek gazdaságának fejlesztése, ezzel kapcsolatos szolgáltatások nyújtása. A kialakulásukat elősegítette az a tényező is, hogy erre az időszakra a helyi vállalkozói szervezetek felismerték annak szükségességét, hogy az eredményes működés érdekében túl kell terjeszkedniük korábbi határaikon. Ebben az időszakban (1997-ben) jött létre például a Kárpáti Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség, a Keszthelyi Térségi Vállalkozók Klubja stb.

2. ÉRDEKCSOPORTOK FORMÁI

A vállalkozói érdekcsoportok esetében, azok jellegétől függően, többféle célkitűzésről, feladatköréről beszélhetünk. E tekintetben alapvető különbség mutatkozik a kamarák, az országos szövetségek, a regionális szövetségek, illetve a helyi vállalkozói szervezetek között.

A) KAMARÁK

A gazdasági kamarák (például a Kereskedelmi- és Iparkamara) a kamarai törvény alapján jöttek létre. Egészen 2000-ig a tagság kötelező volt a gazdálkodó szervezetek számára. A kamarák nem elsősorban érdekvédelmi funkciót látnak el, hanem oktató, tájékoztató, minőségbiztosítási szerepük a jelentősebb. A kamarákkal szemben nagy elégedetlenség nyilvánult meg, elsősorban amiatt, hogy az általuk nyújtott szolgáltatásokat kevesellték a tagok. Többek között ez is motiválta a kötelező tagság megszüntetését. A kamarák előnye, hogy szervezetileg jól kiépültek és jelen vannak helyi szinten is. A kamarák általában jó viszonyt építettek ki a helyi önkormányzatokkal, azok bizottságaiban mint szakértők vannak jelen képviselőik, ám

a szervezet jellegéből következően nem jellemzik a politikai hatalom megragadására tett kísérletek, azaz nem indulnak az önkormányzati választásokon.

B) ORSZÁGOS SZÖVETSÉGEK

A vállalkozók országos szintű szerveződéseinek alapvető célja az érdekképviselés, az országos politika befolyásolása. Ezek a szerveződések általában több tagszervezetet tömörítő szövetségek: tagszervezeteik között egyrészt ágazati alapon szerveződött, másrészt területi alapon szerveződött szövetségek vannak jelen. Az országos szövetségek a makroszintű érdekegyeztetés fórumain képviselik tagjaik érdekeit, ám tagszervezeteik a megyei, helyi szinten is ellátják érdekképviselési funkciójukat. Az országos szerveződések általában valamelyik politikai párthoz kötődnek, s tagszervezeteik (a területi alapon szerveződött tagszervezeteik) révén, az önkormányzati választáson való részvétellel próbálják meg befolyásolni a politika alakulását. Mások párttá alakulva (VP - Vállalkozók Pártja, MAVEP – Magyar Vállalkozó Egységpárt) tesznek kísérletet tagjaik, szimpatizánsaik érdekeinek megjelenítésére az országos politikában.

Az Ipartestületek Országos Szövetsége (IPOSZ), például, a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások legnagyobb országos munkaadói és szakmai szövetsége. 280 jogilag önálló ipartestület alkotja ezt a szövetséget, amelyből 240 területileg szervezett, 40 pedig országos szakmai szövetség. Az IPOSZ-nak csak a szövetségek a tagjai, természetes tagja nincs. Az IPOSZ jelenleg 60000 kisvállalkozást képvisel, a jellemző üzemméret az 1-től 10 főig terjedő alkalmazott. Ezek a kisvállalkozások több, mint 200 kézműves szakmában folytatják a szolgáltató-, a termelő- és a szállítmányozási tevékenységet. Az ilyen tevékenységet folytató kis- és középvállalkozások száma ma Magyarországon kb. 220 ezer, ebből 60000 önkéntes alapon tag az IPOSZ-t alkotó ipartestületekben.⁸

C) REGIONÁLIS SZÖVETSÉGEK

A regionális, ill. megyei szintű szerveződések célja az országos, illetve a megyei szintű politika befolyásolása. Jellemző rájuk az a fentebb említett tény, hogy csatlakoznak nagy munkáltatói szervezetekhez, ám vannak közöttük olyanok is, melyeket „felülről” hoznak létre maguk az országos szervezetek. Jelentős számban találkozhatunk olyan szervezetekkel is, melyek nem vesznek részt országos szervezetekben.

A regionális szerveződések nem egy esetben kistérségeket fognak át, továbbá találunk olyanokat is, melyek átívelnek az ország határán, s az

⁸ Forrás: www.iposz.hu

ottani vállalkozói szövetségekkel karöltve igyekeznek képviselni az adott terület érdekeit. Tevékenységük fontos dimenziója a tájékoztató, oktató tevékenység is. Ezek a szervezetek elsősorban az önkormányzati választásokon állítanak jelölteket, s lobbytevékenységük során is leginkább az adott terület országgyűlési képviselőit igyekeznek megnyerni.

Regionális szervezet például a különböző megyei szintű ipartestület (pl.: Győr-Moson-Sopron megyei Ipartestület, Dunamenti Vállalkozók és Iparosok Ipartestülete), illetve az egy település határán túli érdekeket is felvállaló szervezetek (pl.: Gyöngyös és vidéke Vállalkozók Egyesülete, Keszthely Térségi Vállalkozók Klubja).

D) HELYI VÁLLALKOZÓI SZERVEZETEK

A helyi vállalkozói szervezetek célja elsősorban a helyi, önkormányzati politika befolyásolása. Ezek a szervezetek általában városokban jönnek létre, 10000 lélekszámnál alacsonyabb lakosságú településeken csak ritkán találkozhatunk velük. Ezek a szervezetek is nyújtanak egyéb szolgáltatásokat, ám céljuk elsősorban az érdekvédelem. A politika befolyásolását elsősorban a helyi önkormányzat képviselőinél, a polgármesternél, illetve a helyi országgyűlési képviselőnél való lobbizáson, valamint az önkormányzati választáson való részvételen keresztül kísérik meg. Ilyen helyi vállalkozói szervezet például a Siklósi (Dorogi, Budaörsi, Nagykőrösi, stb.) Vállalkozók Egyesülete.

3. A VÁLLALKOZÓI SZERVEZETEK FELADATKÖREI, SZOLGÁLTATÁSAI

A vállalkozók szervezetei, jellegüktől, működési területük nagyságától függően, eltérő tevékenységi területtel, illetve szolgáltatási „csomaggal” rendelkeznek. Az érdekvédő, illetve artikuláló szerepkör azonban szinte minden szervezetnél megtalálható. A rendszerváltás utáni időszakban ez a funkció rendkívül hangsúlyossá vált, s a többi szerepkört háttérbe szorította. Azonban az alábbi tevékenységi területek mégis jellemzik továbbra is a vállalkozók, gazdasági szereplők szervezeteit:

- érdekvédelem, lobbizás;
- jogi és adózási tanácsadás;
- európai uniós csatlakozással, új technológiákkal stb. kapcsolatos információszolgáltatás;
- kurzusok szervezése, oktatás, üzleti tanácsadás;
- gazdasági kapcsolatok kiépítése;
- hitelnyújtás.

Az Ipartestületek, illetve a hozzá hasonló, országosan kiépített szövetségek a fentiekén kívül már a nemzetközi porondon is képviselik tagjaik érdekeit: az IPOSZ tagja a brüsszeli székhelyű Kis- és Középvállalkozások Európai Szövetségének, a Lausanne-i Nemzetközi Iparunióknak, és az északi EU-országokat is tömörítő Hanza Parlamentnek. Ezenkívül az IPOSZ tagja két nagy európai szakmai szervezetnek is (bár tagságának csak egy része érdekelt a tagságban): az Európai Építőipari Szövetségnek (EBC) és az Európai Fémipari Unióknak (EMU). Ezekén a nemzetközi csatornákon keresztül az IPOSZ folyamatosan nagy mennyiségű, idegen nyelvű információkat kap az Európai Unióban folyó kisvállalkozói szakmai tevékenységről, a kisvállalkozásokkal kapcsolatos jogváltozásokról és jogi problémákról, valamint a különböző szakmai pályázatokról, versenykiírásokról, tenderekről.

A kiterjedt szolgáltatást nyújtó, helyi szervezetek példája a Nógrádi Vállalkozók Szövetsége (NVSZ): *„Az NVSZ, amely a vállalkozók egyik kis csoportjának és a helyi hatóságoknak az összefogásával jött létre, elsősorban különböző kiegészítő szolgáltatásokat nyújt – pénzért – tagjainak. Az NVSZ – a legtöbb magyarországi vállalkozói szövetségtől eltérően – nem a hatóságoknál való lobbizásra törekszik, hanem elsősorban arra, hogy a maga szolgáltatásaival – kurzusokkal, üzleti tanácsadással – elősegítse Nógrád megyében (...) az önálló, külső segítségre nem támaszkodó kisvállalkozások szaporodását. Jóllehet a műszaki segítségnyújtásra összpontosít, korlátozott pénzforszáiból fenntart egy „mikrohitel-programot” is (...).”*⁹

A határokon is átívelő gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekvő vállalkozói szövetségek kiváló példája a KHGSZ (Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség). A sátoraljaújhelyi székhelyű szervezet 1997 óta működik, s szorosán együttműködik a határainkon túli (királyhelmei, nagykaposi, terebesi) vállalkozói szervezetekkel annak érdekében, hogy a régió gazdasági szereplői számára minél átjárhatóbbá tegyék a szlovák-magyar határt, továbbá hogy elősegítsék a helyi vállalkozók európai uniós csatlakozásra való felkészülését.¹⁰

A vállalkozói szervezeteknek, mint láthatjuk, tehát az érdekképviselet nem feltétlenül az egyetlen funkciója, különösen nem a választási részvétel. A rendszerváltás utáni időszakban (napjainkig) mégis nagy hangsúlyt kapott ez a tevékenység, ami ilyen szempontból sajátos funkciótévesztésnek tekinthető.

⁹ Szalai Miklós (ism.): Vállalkozói szövetségek a piacgazdaságra való átmenet országaiban. p. 6.

¹⁰ Népszabadság, 2003. június 24.

III. A VÁLLALKOZÓI CSOPORTOK ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSE

I. ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS KÖZVETLEN FORMÁI

I. SZERVEZETT (FORMÁLIS) ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS

A helyi gazdasági szervezetek, az önkormányzati törvény alapján, rendelkeznek azzal a joggal, hogy beleszóljanak az önkormányzati döntések kialakításába, az önkormányzati bizottságokban való tagság révén. A törvény rendelkezései közül ezt hivatott biztosítani a 24. § (2) bekezdése: „*A bizottságba indokolt beválasztani a feladatköre szerinti területen szolgáltatást nyújtó jelentősebb szervezet képviselőjét, társadalmi szervezet küldöttjét, a szolgáltatást igénybe vevő más választópolgárt.*” A bizottságokban a vállalkozói szervezetek képviselői tehát jelen lehetnek, s megkísérelhetik érvényre juttatni a település gazdaságának fejlesztését, fennmaradását erősítő gazdasági érdekeket, elképzeléseket. A bizottsági tagság nemcsak a települési, hanem a megyei önkormányzatok bizottságaiban is az érdekképviselő egy lehetséges útja.

A gazdasági szervezetek döntés-előkészítésbe való bevonásának mértéke, illetve módja önkormányzatonként eltérő. A formális szabályokat az önkormányzatok Szervezeti és Működési Szabályzatai tartalmazzák, melyeket a képviselőtestületek alkotnak meg. Emiatt igen nagy eltérések tapasztalhatóak az egyes önkormányzatok között a tekintetben, hogy milyen intézményesített kereteket biztosítanak a helyi gazdasági elit érdekérvényesítésének.

A formális érdekérvényesítés lehetőségét nyújtják a 1996. évi XXI., területfejlesztésről szóló törvény alapján létrehozott területfejlesztési tanácsok. A megyei területfejlesztési tanács tagjai között kell, hogy legyenek, a törvény előírása szerint, többek között a „területi gazdasági kamarák képviselői”, továbbá „a megyei munkaügyi tanács munkaadói és munkavállalói oldalának egy-egy képviselője”.¹¹ A területfejlesztési tanács feladata, hogy „a megye területén összehangolja a kormányzat, a helyi önkormányzatok, azok területfejlesztési társulásai és a gazdasági szervezetek fejlesztési elképzeléseit.”¹²

Az érdekérvényesítés intézményesítésére az önkormányzatok más fórumokat is létrehozhatnak; azonban meg kell jegyezni, hogy – mint arra később visszatérek – kétséges, van-e igény a gazdasági szereplők részéről arra, hogy nyilvános, intézményesített fórumokon tárgyaljanak. Az intézményesült csatornákkal való elégedetlenséget ugyanakkor jelzi az is, hogy a vállalkozók részéről van igény bizonyos mértékű szervezeti „hálóra”, hiszen ellenkező esetben nem hoznának létre vállalkozói szervezeteket, másfelől pedig nem keresnék az érdekérvényesítés egyéb, a következőkben kifejtett útjait.

¹¹ 1997. évi XXI. törvény 14.§. (1).

¹² 1997. évi XXI. törvény 13.§ (2).

2. RÉSZVÉTEL AZ ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOKON

A vállalkozói csoportok érdekérvényesítő tevékenységének különleges formája a választásokon való részvétel. Különleges azért, mert egy gazdasági tevékenységgel foglalkozó szervezet próbál meg részt venni a döntések közvetlen alakításában. Az érdekérvényesítés „bevett” formáitól eltérően itt a vállalkozó nem a politikust próbálja befolyásolni a neki kedvező döntés meghozatalára; hanem maga kíván politikussá válni, hogy személyesen hozza meg a kérdéses döntéseket. Az, hogy létezik egy ilyen törekvés az érdekek közvetlen érvényesítésére, valószínűleg indikátora annak, hogy a szokásos érdekérvényesítő csatornák nem működnek megfelelően, vagy legalábbis nem elégségesek a vállalkozók számára.

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen mértékű, mennyire elterjedt a közvetlen érdekérvényesítés e formája, illetőleg azt, hogy mennyire sikeres. Ennek érdekében megvizsgálom a vállalkozói csoportok az 1998-as, illetve a 2002-es önkormányzati választásokon való részvételét. A jelölések, illetve a megszerzett mandátumok számát az I. táblázat mutatja, míg a II. táblázatban a képviselőtestületi jelöléseket és eredményeket foglaltam össze megyénkénti bontásban.¹³

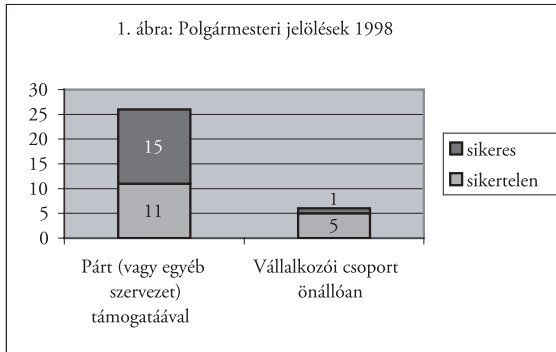
A) JELÖLTÁLLÍTÁS

Az 1998-as önkormányzati választáson, valamint a 2002-es választáson egyaránt jelentős számú jelölttel indultak a vállalkozói csoportok a választáson. Azonban, mint azt az I. táblázat mutatja, érdeklődésük elsősorban a képviselőtestületi helyekre irányul: a polgármesteri, illetve a megyei közgyűlési helyekért igen elenyésző számban szállnak harcba.

A polgármesteri pozícióért 1998-ban 32, 2002-ben 11 jelöltet állítottak a különböző vállalkozói érdekcsoportok (Lásd: I. táblázat.). Nem annyira az önálló jelöltállítás, mint inkább a pártokkal, ritkábban civil szervezetekkel való összefogás jellemezte a polgármesteri jelöléseket. Valószínűleg úgy vélték, a polgármesteri tisztség elnyeréséhez „nagyobb támogatottságra” van szükség. S valóban: azok a jelölések voltak inkább eredményesek, ahol nemcsak a vállalkozói érdekcsoportok szerepeltek a támogatók között (1. és 2. ábra). Talán a „rossz tapasztalatok” is indokolják azt, hogy 2002-ben az előzőnél jóval kevesebb jelöltet állítottak – mindent összevetve is. Mindazonáltal, akadtak olyan, kizárólag vállalkozói csoportok támogatását bíró polgármesterjelöltek, akik elnyerték ezt a tisztséget. Hajdúböszörményben, illetve Bogácson

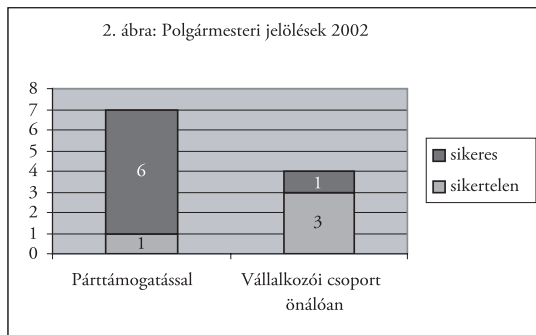
¹³ A kutatásban azokat a szervezeteket vettem figyelembe, melyek nevéből egyértelműen kiderül, hogy vállalkozói szervezetről van szó. (A táblázatokat lásd a tanulmány végén.)

diadalmaskodott így az ipartestület, illetve a Vállalkozók Egyesülete. Talán, mert mindkét település a keleti, elmaradottabb régióban helyezkedik el, itt elevenen él a „sikeres üzletember” mítosza, aki képes fejleszteni, fenntartani a gazdaságilag gyengébb települést.

A képviselőtestületi helyekért már jóval több jelöltet indítottak vállalkozói érdekcsoportok; mind 1998-ban, mind 2002-ben (Lásd: I. táblázat.).

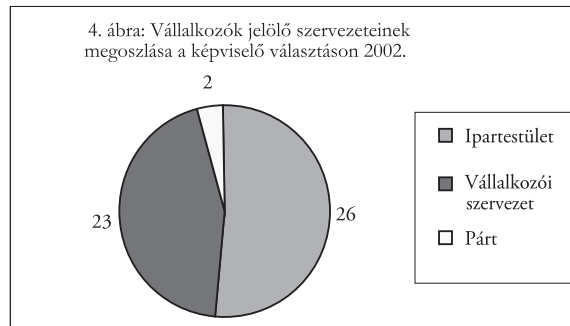
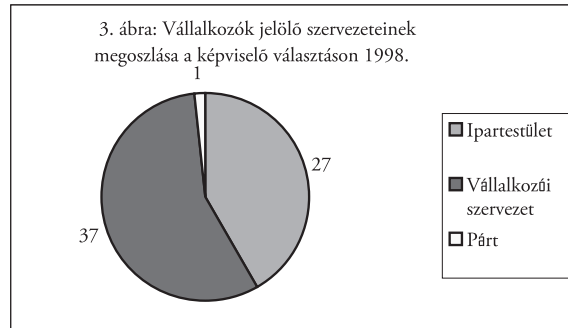
A legtöbb jelöltet Pest megyében állították, ennek száma kiugróan magas volt mindkét önkormányzati választás során. Továbbá úgy tűnik, vannak olyan megyék, ahol a vállalkozói csoportok jelentős számban és rendszeresen állítanak jelölteket (ilyen például Bács-Kiskun, Békés, Veszprém vagy Szabolcs megye), illetve olyanok, ahol ez egyáltalán nem jellemző (például Fejér megye). 2002-re a fővárosban, illetve Zala megyében jelentősen csökkent a vállalkozói jelöltek száma, de úgy tűnik, máshonnan is visszaszorultak. A jelöltek számának kis mértékű növekedését csupán Heves, illetve Csongrád megyében tapasztalhattuk (Lásd: II. táblázat).

A jelölések közel fele önálló volt, illetve jellemző az, hogy más társadalmi szervezetekkel léptek szövetségre. Érdemes megfigyelni azonban

azt, hogy 2002-ben kevesebb volt a más szervezetekkel való összefogás, és nőtt a párttal kötött szövetségek aránya. A 2002-es önkormányzati választás jóval átpolitizáltabb volt, mint 1998.

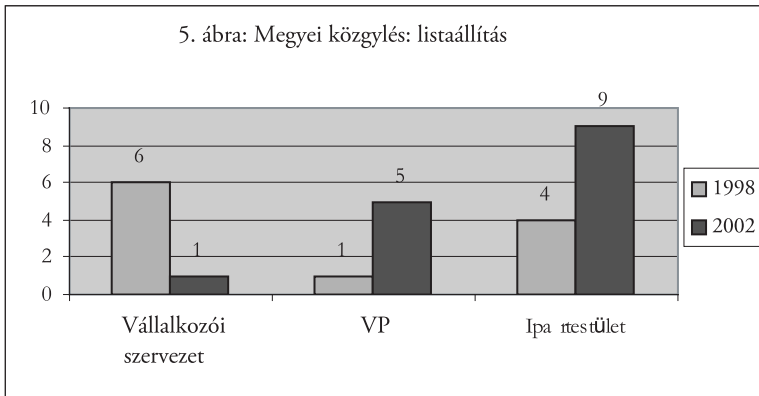
A vállalkozók jelölő szervezeteinek nagy része valamilyen ipartestület, vállalkozói klub vagy egyesület volt¹⁴. Az ipartestületek mindkét választás során, a gazdasági szereplők tömörüléseiben belül, a jelölő szervezetek számának felét tették ki (3. és 4. ábra). A másik felet pedig a különböző vállalkozói egyesületek, klubok, „baráti szövetségek” alkották. A vállalkozók érdekeit megjelenítő pártok közül a Vállalkozók Pártja mindkét választás során a legtöbb jelöltet állító szervezet volt. A Vállalkozók Pártja mellett 2002-ben megjelent a Magyar Vállalkozó Egységpárt. Az előbbi elsősorban más pártokkal lépett szövetségre, különösen 1998-ban, míg az utóbbi önállóan állított jelölteket. 2002-ben, egyébként, az ipartestületek szinte minden esetben jobboldali pártokkal szövetkeztek vagy önállóan indultak.

¹⁴ Az ipartestületek és a vállalkozói egyesületek megkülönböztetését az indokolja, hogy a vállalkozói egyesületek helyi szinten, az egyesülési törvény alapján működnek, míg az ipartestületek formalizáltabbak, léteznek országos szerveződéseik.

Mint már említettem, a megyei közgyűlés helyeiért, a polgármesteri pozícióhoz hasonlóan, lényegesen ritkábban „pályáznak” a vállalkozói szervezetek (5. ábra). 1998-ban 11 listát állított 9 különféle vállalkozói szervezet, összesen 6 megyében. Jellemző módon Pest megye volt a „legnépszerűbb”: itt 5 szervezet állított jelölteket (Lásd: III. táblázat.). 2002-ben hasonló volt a helyzet: 15 listát állított összesen 9, vállalkozókat tömörítő szervezet. Érdekes azonban, hogy Pest megye „elveszítette vonzerejét”: ezen a választáson már nem állítottak jelölteket a Pest megyei közgyűlésbe a vállalkozók, valószínűleg az aktuálpolitikai helyzet kiélezettsége miatt vélték úgy a gazdasági szereplők: ezen a terepen a pártok tudnak érvényesülni.

1998-ban a listaállító szervezetek változatosak voltak: a Vállalkozók Pártja 1, a különböző ipartestületek 4 listával indultak, 6 lista pedig valamilyen vállalkozói szövetségtől származott. Ehhez képest 2002-re változott a kép: a megyei közgyűlésekbe 2002-ben a legtöbbször ipartestületek (9) állítanak jelölteket. A Vállalkozók Pártja is állított listát, 5 megyében. A vállalkozói egyesületek, szervezetek csak egy esetben, egy ipartestülettel szövetségben felállított listával jelentek meg.

B) VÁLLALKOZÓI SZERVEZETEK EREDMÉNYE

A polgármesteri tisztséget 1998-ban a 32 vállalkozói csoport által támogatott jelölt közül 16 nyerte el, tehát a jelölések fele volt sikeres (Lásd: I. táblázat).

Területileg nem figyelhető meg semmilyen jellegzetesség, ám azt meg kell jegyezni, hogy a polgármesteri tisztséget elnyerő vállalkozói jelöltek nagy része valamilyen kis- illetve középvárosban indult, és a jelölések nagy része is erre a településtípusra jellemző. A vállalkozói szervezetek polgármester-

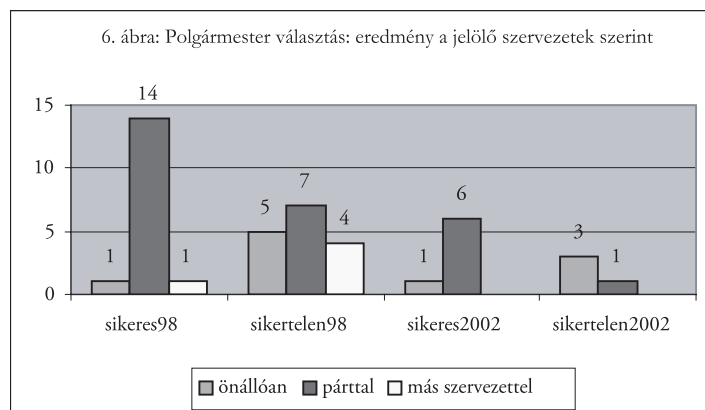
választási részvétele tehát éppúgy nem jellemző a megyeszékhelyeken, mint a falvakban.

Kettő kivételével mindegyik jelöltet valamely nagy párttal közösen indították. A Körösladányi Ipartestület önálló, illetve az Érdi Ipartestület és az Érdi Közéleti társaskör közös jelöltje volt az a kettő, amelyik valamelyik nagy párt támogatása nélkül el tudta nyerni ezt a pozíciót.

2002-ben ugyan kevesebb jelöltet állítottak, illetve támogattak a vállalkozói szervezetek, ám a sikeresség aránya így nagyobb lett: 11 jelöltből 7 szerezte meg a szavazatok többségét. A pártok támogatása itt is meghatározó volt, hiszen mindössze egy olyan polgármester van, akit kizárólag vállalkozói szervezet indított, mégpedig a Bogácsi Vállalkozók Baráti Egyesülete.

Úgy tűnik, különösen 2002-ben, hogy a polgármesteri tisztség elnyeréséhez alapvető fontosságú a pártok támogatása, ám meg kell jegyezni, hogy ez még nem feltétlenül garancia a sikerre (6. ábra).

A két választás vizsgálata során több olyan helyet is találhatunk, ahol a korábban sikeresen szereplő jelöltet 2002-ben újra indították. Körösladányban, Vecsésen, Sárváron és Tapolcán ugyanazon szervezet(ek) ugyanazon jelöltjei diadalmaskodtak 2002-ben is. Gyakran előfordult az is, hogy – kudarc esetén – a szervezetek megpróbálkoznak más jelöltek indításával; de még inkább az, hogy szövetségre lépnek valamilyen párttal, esetleg más szervezetekkel.

A képviselőtestületi helyekért folytatott versenyben a vállalkozói szervezetek jelöltjei közül 1998-ban 111, 2002-ben 77 szerzett mandátumot¹⁵ (Eredményeket lásd: II. táblázat.). A legtöbb sikeres jelöltet 1998-ban Pest, míg 2002-ben Veszprém megyében állították. Úgy tűnik, hogy – hasonlóan a polgármester-választáshoz – a vállalkozói szervezetek leginkább a kis- és

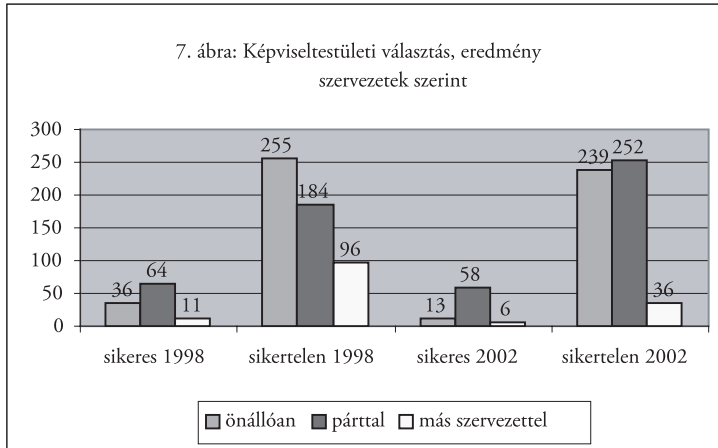
¹⁵ Az adatok nem tartalmazzák a kompenzációs lista révén helyhez jutott képviselőket.

középvárosokban sikeresek, bár meg kell jegyezni, hogy nagyvárosaink képviselőtestületébe is jó néhányan bejutottak (például Tatabányán 6 helyet szereztek meg 1998-ban a helyi vállalkozók). A megyeszékhelyeink közül 1998-ban Győrben szerepelt sikeresen 4 vállalkozói jelölt, míg 2002-ben Nyíregyházán 1 jelöltet tudott bejuttatni a helyi ipartestület. A fővárosban csak 1998-ban volt egy képviselő, az Általános Ipartestület jelöltje. A pártok által uralt területekre tehát kevésbé „merészkednek” a vállalkozói csoportok, ezeken a helyeken az érdekvérvényesítés más útjait keresik.

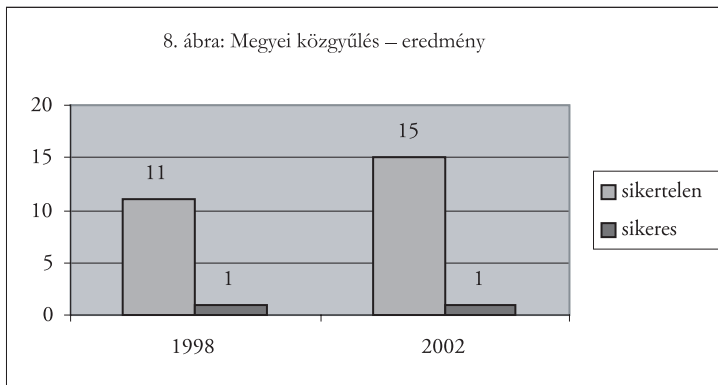
A képviselőtestületi helyekért pályázó szervezetekkel kapcsolatban ismét azt tapasztalhattuk, hogy azok a jelöltek voltak sikeresebbek, melyek valamilyen párttal együtt indultak (7. ábra). 1998-ban és 2002-ben is a mandátumot szerzők felét támogatta valamilyen párt is a vállalkozói szervezeteken kívül. 2002-re változást jelent az is, hogy több olyan szervezetet (főleg ipartestületeket) is találunk, melyek 1998-ban még önállóan, sikertelenül szerepeltek, majd másokkal (elsősorban valamilyen nagy párttal) összefogva váltak sikeressé. A más társadalmi szervezetekkel való összefogás, talán mert sikertelennek bizonyult 1998-ban, gyakorlatilag eltűnt 2002-re.

A jelölő szervezeteket tekintve, 1998-ban 65 szervezet állított jelölteket, ebből 33-nak sikerült képviselőjét bejuttatni a helyi önkormányzatba. 2002-ben 51 szervezet indult, melyből 25-nek sikerült mandátumhoz juttatnia jelöltjét. Úgy tűnik, hogy az 1998-ban próbálkozók között szép számmal akadnak olyan szervezetek, melyek felhagynak a „kísérletezéssel”, míg mások szövetséget kötve, esetleg új néven, tovább próbálkoznak.

A legsikeresebb szervezetek mindkét választás során a különböző ipartestületek voltak, közülük is kiemelkedik 1998-ban a körösladányi, az érdi és a kőszegi ipartestület, 2002-ben a kiskőrösi ipartestület, mivel – önállóan indulva – három vagy annál több mandátumot szereztek. Találunk jó néhány olyan vállalkozói egyesületet is, mely jelentős számú képviselőt jutattott be a helyi képviselőtestületbe. Ilyen például a Bólyi Vállalkozók Egyesülete és a Rádi Vállalkozók Szervezete 1998-ban, vagy a Tapolcai Vállalkozók Egyesülete 2002-ben.

A megyei közgyűlési választásokon (8. ábra) a vállalkozói érdekcsoportok – különösen a képviselőválasztáshoz mérten – jóval kevesebb jelöltet állítottak, de még ezzel együtt is kevésbé volt sikeres szereplésük. Mind 1998-ban, mind 2002-ben csak egy szervezetnek sikerült képviselőit bejuttatni a megyei közgyűlésbe. 1998-ban, Zala megyében a Keszthelyi Térségi Vállalkozók Klubja, 2002-ben Hajdú-Bihar megyében az IPOSZ volt sikeres szervezet.

3. RÉSZVÉTEL AZ ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOKON

A vállalkozói szervezetek csak ritkán állítanak jelölteket az országgyűlési választásokon, két okból: egyrészt, mivel ez a terület alapvetően a politikai pártok terepe, másrészt, mivel az ő fő tevékenységük nem a politika, ők pusztán érdekeik

érvényesítésének kívánnak utat találni. Mégis: előfordul, hogy a vállalkozók úgy érzik, szükséges az, hogy közvetlenül befolyásolják az országos politika alakulását. E célból eddig két pártot hoztak létre: az egyik a Vállalkozók Pártja, a másik a Magyar Vállalkozó Egységpárt. A regionális és helyi szervezetekre, illetve az ipartestületekre nem jellemző az országos választásokon való részvétel.

Az 1998-as országgyűlési választásokon a Vállalkozók Pártja 17 egyéni jelöltet, és 4 területi listát (Bács, Somogy, Szabolcs, Zala) állított. Mandátumot azonban egyik jelöltje sem szerzett, és – talán e tapasztalat alapján is –, 2002-ben már elsősorban a helyi önkormányzati választásokra koncentrált.

A Magyar Vállalkozó Egységpárt 1999-ben alakult, a Vállalkozók Pártjából vált ki. Feladatának elsősorban a vállalkozók országgyűlési képviselőletének biztosítását tekintette. 2002-ben az országgyűlési választásokon nem állított országos listát, ám Baranya, Bács- Kiskun, Győr-Moson-Sopron és Csongrád megyékben önálló listákkal indult, illetve ugyanezen megyékben öt önálló jelöltet is állított. A párt nem szerzett mandátumot a Parlamentben, így kérdéses, hogy részt vesz-e majd a következő országgyűlési választáson, vagy – a Vállalkozók Pártjához hasonlóan – figyelmét elsősorban a helyi önkormányzati választások felé fogja fordítani.

4. EGYÉB KÖZVETLEN RÉSZVÉTEL

A vállalkozók számára adódhatnak olyan szituációk is, melyek során szükség van érdekeik közvetlen megjelenítésére, anélkül hogy – a fent említett formális érdekérvényesítéssel, illetve a választási részvétellel szemben – ezt ők maguk kezdeményeznék. Olyan esetekről van itt szó, amikor valamely helyi konfliktusban maguk is érdekelték, s szükségesnek érzik az események közvetlen befolyásolását. Érdekeik lakosság előtti, közvetlen megjelenítésére, a közvélemény meggyőzésére van szükség akkor, amikor a döntés kifejezetten a helyiek kezében van: helyi népszavazások, illetve az önkormányzati döntéseket (vagy a helyi népszavazás kimenetelét) lényegesen befolyásoló lakossági fórumok során.

A helyi népszavazások tárgyköreinek jelentős, noha nem a legnagyobb részét teszik ki a beruházásokkal, illetve a környezetvédelmi szempontból aggályos beruházásokkal kapcsolatos ügyek.¹⁶ Ezek során a vállalkozók érdeke a beruházás végrehajtása, s – a lakosság ellenében – az önkormányzat is annak támogatása mellett lép fel, ám legitimitását féltve, jobbnak látja a közvetlen demokrácia eszközére bízni a döntés végleges meghozatalát. Az önkormányzat sokszor nem is mer egyértelműen állást foglalni, így a lakosság meggyőzésének feladata a vállalkozókra hárul. Visegrádon a

¹⁶ Nagy Csilla-Tamás Veronika: A helyi népszavazások Magyarországon 1999-2001. Kézirat.

Castrum-Visegrád Kft-nek kívánta eladni az önkormányzat a helyi strandot, ám a lakosság tiltakozása miatt helyi népszavazás kiírására került sor; a Visegrádi Vállalkozók Szövetsége jelentős kampányt folytatott a strand eladásának támogatása mellett, ám a lakosság végül elutasította azt (meg kell jegyezni, hogy az adásvételt nyíltan támogató önkormányzat valóban jelentős legitimitásvesztéssel került ki az ügyből).

A vállalkozók a lakosság közvetlen meggyőzését leginkább a környezet-szennyező beruházásokkal kapcsolatos helyi népszavazásokat megelőző lakossági fórumokon tartották fontosnak. Meg kell azonban jegyezni, hogy e tekintetben a vállalkozók és szervezeteik kevésbé sikeresek: csak a legkritikább esetben sikerült meggyőzniük a szavazókat. A lakosság az egészséges környezethez fűződő érdekét erősebbnek vélte, és általában véve is jellemző, hogy a helyi népszavazások során a lakosság szívesebben szavaz a helyi vezetés, a helyi elit ellen.¹⁷

2. ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS KÖZVETETT FORMÁI

1. VÁLASZTÁSON INDULÓ JELÖLTEK TÁMOGATÁSA

A modern, mediatisált demokráciában a választási kampányok jellege egyre inkább átalakult: növekvő mértékben támaszkodnak a médiára: sajtóra, rádióra, televízióra, sőt újabban az internetre. Ezzel párhuzamosan, egyre nagyobb erőfeszítést igényel a politikától távolodó, azzal szemben bizalmatlan választók megszólítása. Ezek a tényezők pedig hihetetlen mértékben megrágítják a kampányokat, melyeket a pártok, jelöltek egyre kevésbé képesek legális eszközökkel finanszírozni. Ez a probléma nemcsak a szegényebb, kelet-európai, hanem a nyugati demokráciákat is sújtja, s nemcsak országos, hanem helyi szinten is tetten érhető. A demokráciára nézve súlyos következményekkel járhat, hiszen melegágya lehet a későbbi korrupciónak.

A helyi vállalkozók, vállalkozói szövetségek alapvető érdeke, hogy számukra előnyös gazdaságpolitikát folytató emberek legyenek a képviselőtestületek tagjai, a helyi vezetők. Ennek érdekében a választásokon induló jelöltek közül igyekeznek a nekik megfelelőeket támogatni, ám ennek módja sokszor sűrűl, sőt át is lépi a törvényes kereteket. A jelöltek számára az anyagi segítség nélkülözhetetlen: már a szórólapok, plakátok elkészítése is jelentős kiadást igényel, nem is beszélve az egyre terebélyesedő helyi médiában való fellépés költségeiről. Még nehezebb azon jelöltek számára, akiket nem támogat jelentős anyagi háttérrel bíró országos párt, szervezet vagy mozgalom.

¹⁷ Nagy Csilla-Tamás Veronika: A helyi népszavazások Magyarországon 1999-2001. Kézirat.

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy a vállalkozók sok esetben maguk, illetve szervezeteik révén vesznek részt a választásokon. Legalábbis, ez az oldal jól dokumentálható, nyilvánosan zajlik. A pártok, szervezetek jelöltjei mellett gyakran felsorakoznak a vállalkozói szerveződések is, különösen a polgármester-választáson. Az azonban, hogy ez vajon jelent-e, s ha igen, milyen mértékű anyagi támogatást, természetesen nem hozzák nyilvánosságra: pusztán a választási kampányok költségei és a jelöltek rendelkezésre álló vagyona közötti szakadék engedi meg azt a következtetést, hogy a támogatás nemcsak erkölcsi volt.

2. INFORMÁLIS BEFOLYÁSOLÁS, LOBBIZÁS

A gazdasági szféra szereplőinek legkedveltebb érdekérvényesítési formája a lobbizás. Szemben az intézményes érdekérvényesítés sokszor merev, hosszadalmasabb, nyilvánosság előtt zajló tárgyalásaival, a lobbytevékenység során oldottabb légkörben, a nyilvánosság erejének politikusokra nehezedő nyomása nélkül zajlanak az ennél fogva jóval rugalmasabb tárgyalások.

A lobbizás hátránya ugyanakkor, hogy épp a nyilvánosság hiánya miatt gyakran a korrupció, a megvesztegetés árnyéka vetül az abban részt vevő üzletemberekre, politikusokra. Különösen ez utóbbiak számára lehet kínos a vállalkozókkal való informális tárgyalás ezen következménye. A vállalkozói szervezetek egyik előnye, hogy a velük, illetve képviselőikkel való tárgyalás enyhíteni képes ezt a nyomást: a nyilvánosság számára jobban „eladható”, ha egy szervezettel tárgyalnak, mint ha egy helyi vállalkozóval.

Hazánkban még kevésbé jellemző az amerikaihoz hasonló, kizárólag lobbytevékenységet folytató szervezetek működése: olyan cégeké, melyek az adott érdek képviselétét megbízás alapján látják el, azaz a gazdasági szereplők nem közvetlenül képviselik saját érdekeiket; kisebb esélyt adva ezzel a korrupció rájuk vetülő árnyékának. A kamarák ugyanakkor igyekeznek ellátni ezt a funkciót, ám a vállalkozók nagy része saját maga, esetleg egy „szabadon” létrehozott szervezete révén végez inkább lobbytevékenységet. A vállalkozók szervezetei, illetve a különböző ipartestületek számára ugyanakkor hátrányt jelent az, hogy – mivel tagjaik esetenként ellenérdekeltek lehetnek – nem képesek ellátni, illetőleg pótolni a lobbyszervezetek feladatait.

Az, hogy az informális befolyásolás, lobbizás mennyire elterjedt hazánkban, illetve milyen formában történik, továbbá mennyire sikeres, igen nehezen mérhető. A lobbizás lényegi eleme az informalitás, a nyilvánosság kizárása, s maguk az abban részt vevők sem beszélnek szívesen az érdekérvényesítés ezen formájáról. Jelenléte mindazonáltal érzékelhető, s az esetleges konfliktusok feloldásában – a nyilvánosság nyomásgyakorló erejének hiánya miatt –

valószínűleg minden más csatornánál nagyobb szerepe van.

3. ÖSSZEFONÓDÁSOK A HELYI ELITBEN: ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS SZEMÉLYES (CSALÁDI) KAPCSOLATOK ÚTJÁN

A lobbytevékenység mellett az informális érdekérvényesítés sajátos formáját jelenti az a jelenség, amikor a vállalkozók és szervezeteik családi, rokoni kapcsolataik révén kapcsolatrendszerre tesznek szert a helyi önkormányzatokban, s ezáltal is képviselhetik érdekeiket.

Ennek a gyökerei hazánkban a nemesi igazgatás korszakába nyúlnak vissza, s különösen a XIX. század idejére, amikor a (korábbi) nemesség az államigazgatás szférájába áramlott, ám családi kapcsolatai révén az újonnan kialakuló kapitalista gazdasághoz is erős szálak kötötték. A szocializmus időszaka nem sokat változtatott ezen a helyzeten: itt azonban nem a nemesi származás, hanem a Párttal való kapcsolat, az abban betöltött pozíció jelentett nagyobb befolyásolási lehetőséget. A gazdaság és a politika rokoni szálak révén való összekapcsolódásának másik oka, hogy a gazdaságilag „erős” személyek gyermekeinek, családtagjainak nagyobb esélye volt a helyi elitbe való bekerülésre, illetve fordítva: az államigazgatási szférában dolgozók nagyobb eséllyel (és ügyességgel) bírtak, hogy ők vagy családtagjaik a gazdasági elitbe kerüljenek. A helyi elitben tehát nagy mértékű összefonódások figyelhetők meg.

Az önkormányzatok képviselőire, illetve a polgármesterekre vonatkoznak olyan összeférhetlenségi szabályok, melyek épp az effajta befolyásolás lehetőségét igyekeznek kiiktatni. Ezen szabályok megkerülése azonban egyszerű, s csak a nyilvánosság ereje lehet ettől visszatartó erő. Más kérdés, hogy a családi kapcsolatok rendszere a helyi sajtóra, egyéb médiumokra is kiterjedhet.

A családi kapcsolatok útján történő befolyásolás előnye az informális, illetve annak alacsony „költsége” a vállalkozó számára (nincs szükség ellen-szolgáltatásra, engedményekre). Hátránya ugyanakkor, hogy nemcsak törvénytelen, hanem etikailag is elítélhető: s ennek jelentősége nem annyira a vállalkozó, mint inkább a helyi vezető számára nagy. Az összeférhetlenségi szabályok betartása, a „gyanús szituációk” kialakulásának megelőzése nem annyira a vállalkozók, mint inkább a helyi politikusok érdeke; ám alapvetően mindkettő számára erkölcsi kötelességként jelentkezik.

IV. ÖNKORMÁNYZAT ÉS VÁLLALKOZÓK

1. AZ ÖNKORMÁNYZATOK CÉLJAI, IGÉNYEI

Az önkormányzatok számára kettős jelentőséggel bírnak a helyi vállalkozások, a gazdaság. Egyfelől a település gazdasági működőképességét biztosítják azáltal, hogy iparüzési adó fizetése révén az önkormányzatot jelentős bevételhez juttatják. Másfelől jelenlétük munkahelyet biztosít a helyiek számára, így az önkormányzat szociális kiadásai is csökkennek. A jól működő gazdaság lehetőséget teremt tehát a helyi vezetésnek arra, hogy kedvező életkörülményeket biztosítsanak lakosaik számára. Mindennek hiánya pedig a munkanélküliség, a tőkehiány, a halmozódó szociális kiadások ördögi körébe sodorhatja az önkormányzatot.

A rendszerváltás óta az önkormányzatok folyamatosan növekvő forráshiánnyal küzdenek. Az anyagi problémák jelentőségét már a kilencvenes évek elején jelezték azok a kutatások, melyek során helyi vezetőköt kérdeztek meg, többek között, arról, hogy mit tartanak településük legsúlyosabb problémájának. A problémák listáján mind az 1990 őszén, mind a 1992 tavaszán végzett kutatás során előkelő helyet ért el a „helyi anyagi források szűkössége”, illetve a „szűkös fejlesztési források”, valamint a „helyi munkanélküliség”.¹⁸

A felmérésekből az is kiderül, hogy az anyagi problémák orvoslásában az önkormányzati vezetők elsődlegesen ugyan a központi segítségre számítanak, ám a második helyen már a helyi adók, illetve a vállalkozás szerepelnek.

A település gazdasági erejének megteremtése, fenntartása érdekében az önkormányzatokra kényszerként hat, hogy együtt kell működniük, s nemegyszer túlzott kedvezményeket kell adniuk a vállalkozóknak. Természetesen ez a „kiszolgáltatottság” függ attól, hogy a milyen helyzetben van az adott település: ha egy nagyobb vállalat van jelen egy településen, az önkormányzat bizonyára kiszolgáltatottabb a gazdasági vezetőknek, mint ha többféle, sikeres vállalkozás működik. Érdemes megjegyezni, hogy érdekeik hatékonyabb érvényesítése érdekében a vállalkozók is olyan helyeken hoznak létre szervezeteket, ahol az önkormányzat nincs annyira rájuk utalva: például az idegenforgalomból élő Keszthelyen, Hajdúszoboszlón.

¹⁸ Táll Éva (szerk.): Változások és átváltozások a helyi hatalom csúcsán. p. 67.; Táll Éva (szerk.): Polgármesterek túl az eufórián.

2. AZ ÖNKORMÁNYZAT ESZKÖZEI, LEHETŐSÉGEI

A) TÖRVÉNYES LEHETŐSÉGEK A VÁLLALKOZÓI TÁMOGATÁS BIZTOSÍTÁSÁRA

A helyi gazdaság, a vállalkozók érdekeinek támogatása az önkormányzati politikusok számára lehetőséget teremt arra, hogy megőrizték a gazdasági elit (mint láttuk, több esetben anyagi) támogatását. Törvényes, nyíltan vállalt és hangoztatott intézkedések ezek, melyeket általában a „gazdaságfejlesztés” köntösében „adnak el” a politikusok.

Ilyen intézkedés lehet: a helyi iparűzési adó általános csökkentése vagy egyes vállalatok számára kedvezmények biztosítása az adók terén (például új vállalkozás indítása esetén néhány év adómentesség). Másik módszer lehet a vállalkozásokra vonatkozó szabályok egyszerűsítése, enyhítése (például kevésbé szigorú környezetvédelmi szabályok megalkotása). Lehetőség van arra is, hogy bizonyos területeket, ingatlanokat kedvező feltételek mellett bocsássonak a vállalkozók rendelkezésére. A törvényesség alapvető kritériuma itt az, hogy minden vállalkozó egyenlő eséllyel részesül a kedvezményekből.

Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a törvénytelen eszközök skálája is igen széles, ám meg kell jegyezni, hogy törvényes úton is bőven van lehetőség a gazdasági elit támogatásának biztosítására. Ezekkel a lehetőségekkel él a legtöbb önkormányzat; ritka az olyan település ma Magyarországon, ahol ne lennének effajta kedvezmények. Ezek előnye, hogy jól kommunikálhatók a nyilvánosság előtt, illetve hogy nem ütköznek sem jogi, sem erkölcsi törvénybe. Hátránya ugyanakkor, hogy a legtöbb esetben – a települések gazdasági érdekének jelentősége miatt – nem adhatók általa nagy mértékű kedvezmények az esetleges – nagy mértékű – vállalkozói támogatásért cserébe. Az ilyen kedvezmények nyújtása ráadásul mindig a nyilvánosság előtt zajlik, következésképp más politikai erők által bírálható, támadható lesz.

B) TÖRVÉNYTELEN ESZKÖZÖK A VÁLLALKOZÓI TÁMOGATÁS BIZTOSÍTÁSÁRA

A vállalkozói támogatás megszerzésének, biztosításának vannak törvénytelen útjai is. Ezek közös jellemzője, hogy – épp mivel törvénybe ütközők, vagy jogszerűségük legalábbis aggályos – titokban, a nyilvánosság szemétől elzárta játszódnak, nem egyszer a törvényesség köntösében – például pályázatok, közbeszerzések elbírálása során a helyi politikusok az őket támogató vállalkozás mellett döntenek. A másik különbség, hogy ezen intézkedések, döntések előnyeiből csak bizonyos vállalkozók, illetve csoportok részesednek. *„A korrupció formái: a hivatalnoki korrupciót maga a tisztviselő kezdeményezi, aki csak sáp ellenében hajlandó elvégezni feladatát. Az*

üzleti korrupciót a vállalkozók kezdeményezik, hogy előnyös letelepedési, adózási feltételeket érjenek el. Ennek „civilizáltabb” formája (a pártkasszába utalt adományok, jó üzleti tippek vagy lobbizás formájában) ma is világszerte dívik. A harmadik gyakori forma a politikai korrupció.¹⁹, mely a politikai döntések meghozatalának befolyásolását jelenti, politikai előnyök megszerzése érdekében. A vállalkozói érdekcsoportok és az önkormányzatok viszonylatában alapvetően az üzleti korrupcióról beszélhetünk. A kérdés lényege, hogy mit tud felajánlani az önkormányzati vezető cserébe a vállalkozók támogatásáért. Mint láthattuk, a vállalkozók számos igényt fogalmaznak meg a politika szférája felé, és ezek jelentős része törvényes keretek között teljesíthető (csak a teljesítési szándék kicsikarása törvénytelen), melynek csak a település érdekei szabnak – kétséggkívül erős – gátat.

A meghatározott vállalkozók, illetve vállalkozói csoportok előnyhöz juttatásának számos módja van. Az egyik, hogy az önkormányzat olyan kedvezményeket (adózás, bérleti díj stb.) biztosít, melyek csak egy bizonyos cégre, vállalkozásra vonatkoznak. Másik, hogy a közbeszerzési, önkormányzati finanszírozású beruházásra kiírt pályázaton olyan feltételeket szabnak, melynek csak egy bizonyos – a kedvezményezett – vállalkozás tud megfelelni; vagy a pályázat elbírálása során egyszerűen mellette döntenek: ezzel nagy értékű megbízáshoz juttatva a vállalatot. Hasonlóan, az egyes ingatlanok, területek, egyéb önkormányzati vagyonok értékesítése során az ajánlattevők közül az őket támogató vállalkozó(ka)t részesítik előnyben, még ha ennél kedvezőbb ajánlatokat utasítanak is el ezzel.

A lehetőségek tárháza valószínűleg kimeríthetetlen: szinte minden településen lehet hallani kisebb-nagyobb botránnyokról. Az ilyen cselekmények nagy része nem kerül a nyilvánosság elé, s mivel nehezen deríthetők fel, csak ritkán kerül sor bírósági eljárásokra. A figyelem középpontjában leginkább a nagyvárosok állnak e tekintetben. Ugyanakkor mindennek nagy jelentősége van abból a szempontból, hogy aláássa a közbizalmat a helyi vezetők iránt, s tovább csökkenti a lakosság demokráciába vetett hitét.

3. KONFLIKTUSOK AZ ÖNKORMÁNYZAT ÉS A VÁLLALKOZÓK KÖZÖTT, A KONFLIKTUSKEZELÉS MÓDJAI

„Az átalakuló gazdaság és társadalom a vállalkozások és az önkormányzatok szempontjából is újabb és újabb konfliktusokat hoz létre, vagy a régieket más formában újratermeli.”²⁰ Az önkormányzat és a vállalkozók közötti konfliktusok

¹⁹ Táll Éva (szerk.): Az új demokrácia önkormányzati vezetői. p. 33.

²⁰ Csefkó Ferenc: A központi kormányzat és az önkormányzatok viszonya. p. 41.

forrása az esetek legnagyobb részében anyagi természetű vita, ám sokszor más szempontok is előtérbe kerülhetnek.

Az anyagi javak körüli konfliktusok egyik része az adózás körül forog. Az önkormányzatok számára nélkülözhetetlen bevételi forrás a helyi iparüzési adó, mivel a vállalatok társasági adója nem a helyi kasszába fut be. A magas adók azonban hátráltatják a vállalkozások fejlődését, illetve csökkentik a profitot: a helyi adók megállapításában tehát az önkormányzat és a vállalkozók alapvetően ellenérdekeltek.

Az anyagi konfliktusok másik része egyéb díjakhoz kapcsolódik: például területek, helyiségek bérleti díjának megállapításához. Az iparüzési adóval ellentétben, ez korántsem akkora jelentőségű forrás az önkormányzatok számára, hogy ne tehetne jelentős engedményeket.

A vállalkozók és önkormányzat közötti anyagi természetű viták harmadik lehetséges forrása a különböző önkormányzati, állami megrendelések, megbízások elnyerése körül forognak. Az alapvető ellenérdekeltség itt azonban a vállalkozók között van jelen, hiszen e tekintetben egymás versenytársai.

Teljesen más típusú konfliktust jelentenek az önkormányzat és a vállalkozók között a környezetvédelmi konfliktusok. Itt az önkormányzat, az anyagi érdekeltséggel szemben, a lakosság egészséges környezethez fűződő érdekét részesíti előnyben. A vállalkozók, a profitabilitás követelménye miatt, alapvetően ellenérdekeltek e tekintetben, hacsak a környezetvédelem szempontjainak figyelembevétele nem hordoz magában előnyöket számukra a lakossági – azaz a fogyasztói – megítélés tekintetében.

Szociális konfliktusnak nevezhetjük azokat a – sajnos gyakran előforduló – szituációkat, amikor a vállalkozás, üzleti szempontok miatt, nagyobb arányú létszámleépítésekre, elbocsátásokra kényszerül. Ezekben az esetekben az önkormányzat érdeke alapvetően ellentétes, hiszen a helyi munkanélküliség növekedése az önkormányzat anyagi terheinek növekedését okozza (munkanélküli, szociális segély), továbbá a helyi vezetés legitimitását, a megfelelő működésébe vetett bizalmat csökkenti.

A vállalkozók és az önkormányzat közötti konfliktusok feloldásához az esetek nagy részében kölcsönös engedményekre, a más téren való esetleges kompenzációra, a „középút” megkeresésére és alkalmazására van szükség. A megfelelő álláspont kialakításának, azaz a konfliktus feloldásának módja különbözik mind a település gazdasági ereje, a vállalkozók befolyásának mértéke, valamint a csatornák kialakítottága, intézményesítettsége szerint. A helyi gazdasági elitnek „kiszolgáltatót” településeken, illetve ahol különösen nagy az összefonódás a politikai és vállalkozói elit között, a „tárgyalások” informálisak, s a konfliktus feloldása során a gazdaság javára billen a mérleg.

Ahol azonban nyilvános, intézményesített csatornák működnek, és a település kevésbé kiszolgáltatott, az önkormányzatnak nagyobb esélye van a konfliktus olyan feloldására, mely inkább az általa megjelenített közérdeknek kedvez.

A konfliktusok feloldásában szerephez juthatnak az önkormányzati, illetve állami szervek helyi intézményei is: például a nagyarányú elbocsátások esetén a vállalkozók és az önkormányzat a Munkaügyi Központ segítségével rendezheti a kialakult helyzetet a munkavállalók átképzése, elhelyezésük megoldása révén.

V. BEFEJEZÉS

A vállalkozói érdekcsoportok önkormányzatokban betöltött szerepe napjainkban is változik, folyamatosan átalakulóban van. A települési önkormányzatok anyagi kiszolgáltatottságának fennmaradása, sőt növekedése előnyös helyzetbe juttatja őket más szervezetekhez képest, továbbá nagy befolyásolási lehetőséget biztosít. Mindazonáltal, a gazdaság instabilitása, a gazdaságpolitikai szabályozás változása a vállalkozók mozgásterét folyamatosan szűkíti, illetve tágítja.

A vállalkozók érdekvégyesítésének közvetlen és közvetett útjait vizsgálva láthattuk, hogy az előbbi jelentősége csekélynek tekinthető. Az önkormányzati választásokon számos jelöltet állítottak ugyan a különböző vállalkozói szervezetek, ám összességében ez a szám egyrészt nem számottevő, másrészt, az eredményt tekintve, ily módon nem tudják befolyásuk alá vonni a képviselőtestületek többségét, s ezáltal biztosítani a nekik kedvező döntések meghozatalát. A gazdasági elit szereplői inkább a közvetett és az informális utakat részesítik előnyben, és a képviselők bejuttatásának igénye valószínűleg inkább a folyamatos lobbizási lehetőség, a mielőbbi információszerzés biztosítását szolgálja.

A települési önkormányzatok számára nélkülözhetetlen és elengedhetetlen a vállalkozói támogatás megszerzése. Ennek útjai között igen változatos eszközök szerepelnek, melyek igénybevételét alapvetően meghatározza a település anyagi kiszolgáltatottságának mértéke; ám befolyásolja a helyi vezetők erkölcsi, illetve jogkövető magatartása is. A vállalkozói érdekcsoportokkal, a kölcsönös egymásrautaltság és a közös érdekek mentén kialakított kapcsolat szervezett, törvényes és erkölcsileg sem támadható útját jelentik a vállalkozói szervezetek. Ezek közvetítésével lehetőség nyílik a konfliktusok feloldására, a mindenki érdekének megfelelő kedvezmények kialakítására. A szervezetek diszfunkcionális működését és e kapcsolat kialakulatlanságát ugyanakkor jelzi

az, hogy ezek a szervezetek számos esetben a hatalom közvetlen megszerzését, a választásokon való részvételt választják. Pedig az önkormányzatok számára is előnyösebb formát jelentenek az informális tárgyalások, személyes beszélgetések, hiszen az itt képviselt álláspontokat nem kell vállalniuk a nyilvánosság előtt.

A vállalkozói szervezetek szerepe mégis jelentős lehet mind az önkormányzatok, mind a vállalkozók számára. Szerepük növekedéséhez egyfelől szükség lenne arra, hogy szolgáltatásaik körét kibővítsék, illetve hogy mintegy lobbyszervezetként funkcionálva képviseljék tagjaik érdekeit a közvetlen választási részvétel helyett. A hazánkban újdonságnak számító vállalkozói szervezetek útkeresése még nem záródott le.

TÁBLÁZATOK

I. táblázat	Polgármester		Képviselőtestület		Megyei közgyűlés	
	1998	2002	1998	2002	1998	2002
Jelölő vállalkozói szervezetek összesen	25	11	65	51	9	9
Jelöltek összesen	32	11	646	604	11 lista	15 lista
Egyedül	6	4	291	252	6	7
Párttal	21	7	248	310	1	5
Más szervezettel	5	0	107	42	4	2
sikeres	16	7	111	77	1	1
egyedül	1	1	36	13	1	1
pártokkal	14	6	64	58	0	0
Más szervezettel	1	0	11	6	0	0
sikertelen	16	4	535	527	10	14
Egyedül	5	3	255	239	5	6
Pártokkal	7	1	184	252	1	5
Más szervezettel	4	0	96	36	4	2

II. táblázat: Képviselőtestületi jelöltek és mandátumok száma				
Megye	1998		2002	
	jelöltek	mandátumok	jelöltek	mandátumok
Bács-Kiskun	59	8	43	5
Baranya	20	5	12	0
Békés	58	17	53	6
Borsod-Abaúj-Zemplén	19	1	9	2
Budapest	26	1	0	0
Csongrád	16	0	29	1
Fejér	0	0	1	0
Győr-Moson-Sopron	41	4	23	1
Hajdú-Bihar	18	0	39	6
Heves	14	0	24	0
Jász-Nagykun-Szolnok	15	1	16	2
Komárom	24	7	11	3
Pest	135	20	95	15
Somogy	16	3	0	0
Szabolcs	46	8	41	2
Tolna	19	5	0	0
Vas	29	4	2	2
Veszprém	41	17	54	30
Zala	36	9	2	2
Összesen	646	111	604	77

III. SZÁMÚ TÁBLÁZAT: VÁLLALKOZÓI SZERVEZETEK ÁLTAL ÁLLÍTOTT MEGYEI LISTÁK
1998.

Megye	Lista típusa	Lista neve
CSONGRÁD	Megyei 10e és alatt	ÚJSZÖVETSÉG-VÁLLALKOZÓK PÁRTJA
HAJDÚ-B.	Megyei 10e feletti	HBM IPARTESTÜLETI SZÖVETSÉG
JÁSZ-NK-SZ.	Megyei 10e feletti	IPARTESTÜLET-IPOSZ JNKSZOLNOK
PEST	Megyei 10e és alatt	IPARTESTÜLETEK-AGRÁRSZÖVETSÉG
PEST	Megyei 10e és alatt	PVSZ
PEST	Megyei 10e feletti	PVSZ
PEST	Megyei 10e feletti	IPTSZ-EKE
PEST	Megyei 10e feletti	ÉI-ÉKT
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e és alatt	KMET
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e feletti	KMET
ZALA	Megyei 10e feletti	KTVK

2002.

Megye	Lista típusa	Lista neve
HAJDÚ-B.	Megyei 10e feletti	IPOSZ
BÁCS-KK	Megyei 10e és alatti	VP
BORSOD-A-Z.	Megyei 10e és alatti	VP
BORSOD-A-Z.	Megyei 10e feletti	VP
CSONGRÁD	Megyei 10e feletti	IPARTESTÜLET-VÁLLALKOZÓI KLUB
GYŐR-M-S.	Megyei 10e és alatti	IPOSZ GY-M-S
GYŐR-M-S.	Megyei 10e feletti	IPOSZ GY-M-S
JÁSZ-NK-SZ.	Megyei 10e feletti	KG IPARTESTÜLET
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e és alatti	VP
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e és alatti	IPOSZ.
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e feletti	IPOSZ.
SZABOLCS-SZ-B.	Megyei 10e feletti	VP
TOLNA	Megyei 10e és alatti	VÖLGYSÉGI IPART.
VAS	Megyei 10e feletti	SÁRVÁRÉRT EGY.-SÁRVÁR IPARTEST
VAS	Megyei 10e feletti	KESZTHELY TÉRSÉGI VÁLLALKOZÓK KLUBJA

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁGH ATTILA: *A magyar munkáltatói szervezetek, mint közpolitikai szereplők*. In: Politikatudományi Szemle 1997/1 p. 22-41. MTA PTI; Budapest, 1997.
- BÓDI FERENC: *Hét szűk esztendő* (Az önkormányzatok gazdálkodása 1990-1997 között). MTA PTI; Budapest, 1997.
- CSEFKÓ FERENC: *A központi kormányzat és az önkormányzatok viszonya – Helyi érdekvédelem és képviselet*. MTA PTI; Budapest, 1997.
- FARKAS GYÖRGY: *Kamarák és vállalati érdekképviseletek az integrációs felkészülésben*. Osiris; Budapest, 2000.
- HORVÁTH M. TAMÁS – PÉTERI GÁBOR: *Új változatosság – Politikai keretek és gazdálkodási stratégiák az önkormányzatokban*. Helyi Demokrácia és Újítások Alapítvány; Budapest, 1993.
- JÁVOR ISTVÁN – ROZGONYI TAMÁS: *Vállalkozás, vállalkozásfejlődés, vállalkozás történetek*. In: Társadalomkutatás 1995/1-4. Akadémiai Kiadó; Budapest, 1995.
- JÁVOR ISTVÁN – ROZGONYI TAMÁS: *Vállalkozások és gazdasági átalakulás*. In: Társadalomkutatás 1994/1-4. Akadémiai Kiadó; Budapest, 1994.
- KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *A magyar politikai rendszer*. Osiris; Budapest, 1998.
- NAGY CSILLA – TAMÁS VERONIKA: *A helyi népszavazások Magyarországon 1999-2001*. Kézirat.
- PITTI ZOLTÁN – VARGA SÁNDOR: *Az önkormányzatok vagyonosodási folyamata*. Közgazdasági és jogi könyvkiadó; Budapest, 1995.
- SZALAI MIKLÓS (ism.): *Vállalkozói szövetségek a piacgazdaságra való átmenet országában*. In: Korszerű vezetés, III. évf/2. sz p. 3-7. OMIKK; Budapest, 1995.
- SZÉMAN ZSUZSA: *Az önkormányzatok és civil szervezetek szerepe a vegyes „jóléti modellben”*. In: Társadalomkutatás 1996/1-2. Akadémiai Kiadó; Budapest, 1996.
- TÁLL ÉVA (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. MTA PTI; Budapest, 2000.
- TÁLL ÉVA (szerk.): *Polgármesterek túl az eufórián*. MTA PTI; Budapest, 1995.
- TÁLL ÉVA (szerk.): *Változások és átváltozások a helyi hatalom csúcsán*. MTA PTI; Budapest, 1993.